

A SZÉKELY KÖNYVTÁR SOROZAT 86–90. KÖTETEIRŐL

*BARTALIS*¹

„Hipermodern költő – Kosályban –...”, ahogy önmagát emlegeti 1919-ben az *Én* című versében, a „szárnyaló, szabad szó”, ahogy írja másutt szintén magáról (*Ó, ti rimbekényszerített*), és nem a „rimbekényszerített mondanivalók” szerelmese. Ezekben a mondatokban benne van az egész Bartalis-líra két legfőbb jellemzője. A rímtelen szabad vers, aprócska kitérével, élete végéig kitart a költészetében. Kosztolányival levelezik, a *Nyugatban* közöl, és Kassák is felfigyel a beszédmódban újító költőre, aki megtöri a hagyomány folytonosságát a lírában.

Hipermodern költő – Kosályban..., a magyar Walt Whitman, ahogy aposztrofálják ezt a magány és az idill iránt vonzó költőt, aki visszavonul gazdálkodni a birtokára, és *hipermodern* verseiben a természetközeli életet dicsőíteni kosályi, erdélyi bukolikákban. Ösztönös lírikus, egyszerű versnyelv, egyszerű világlátás, és szinte hihetetlen, de amikor elkezdi írni ezeket a szabadverseket, állítólag nem hallotta még Walt Whitman hírét. Nem olvasott tőle semmit, csak később kerülnek a kezébe, talán éppen Kosztolányi javaslatára, német fordításban a tengerentúli költő versei. Sem az ösztönösség, sem az egyszerű versnyelv, sem az egyszerű világlátás nem jó pecsét egy induló költő „útlevelében”, de ő lassan-lassan azonosul ezzel az, állítólag ráosztott szereppel, és ezen a regiszteren játszik élete végéig.

Önreflexív leírások, regisztráló, leíró, szinte felsorolásszerű nézőpont, amely időnként kilép ebből a viszonyulási módból, hogy mintegy kívülről, más pozícióból szemlélve önmagát, reflektálhasson az előző nézőpontjára. Nem túl bonyolult, nem túlon túl összetett, de valami, ami nem nagyon van még az akkoriban születő irodalomban. Depoetizáltság, rögzítő, számba vevő beszédmód, itt-ott még szimbolikus is értelmezhető képek, groteszk elemek, ritmikus próza: a magyar szabadvers egyéni változata a Bartalis-vers. A magyar sze-

1 Bartalis János: *Válogatott versek*. Csíkszereda, 2020, Hargita Kiadóhivatal. (Székely Könyvtár 86.)

cesszió ritmikus prózája felől érkezik, a tapasztalatlan beszélő, az egyéni látásmód frissességét hozva. Az első világháború borzalma az expresszionizmus felé lendíti a költészetét, különösen a versek képi világa alakul át, hogy aztán, mint egy hatalmas öbölbe, belefolyjon az avantgárdba.

Verseinek ez a „látszólagos rendezetlensége”, amikor se ritmus, se rím, valamifajta nagyon érdekes, nagyon vonzó, esetlegesnek tűnő, de mégsem esetleges szervezettséget jelent. Úgy kerülnek egymás mellé a szavak, mondatok, hogy az nagyon izgalmas, nagyon újszerű, nagyon friss struktúrát eredményez. „Szervezetlen szervezettség” ez, ahogy mondják a kritikusai. És szinte automatikusan bekövetkező, hogy a világösszeomlás, a megsemmisülés különféle víziói után az aktivizmus felé is elkalandozzon, a világ megváltoztatásának a szándékával, az új ember, az új földi Paradicsom kollektív individuumának megteremtéséért, hogyan másként, mint a „lelkek megváltoztatása” által.

Sokszor az az érzése az olvasónak, hogy ez a száz évvel ezelőtti költő teljesen antipoetikus költészetet művel, amivel eljut a lírátlanítás pereméig, ha van ilyen perem egyáltalán, annak legszélső-legvégső határáig. Mintha ezzel a túlzott egyszerűséggel, a hangzás poétikusságának, a minimális dekorativitás-igénynek a teljes megsemmisítésével eljutna a vers megsemmisítéséig is. Legalábbis ennek a kísérletéig. Ha túl sok mögöttséget, valami jelképes értelmet, mit keresnénk, ne fáradjunk, mert nincs olyan, vagy nem nagyon van ezekben a versekben. Nem is az a céljuk. Nincsenek alakzatok, metaforák, nem is voltak igazából, meditációk vannak, szemlélődés, elszigeteltség, önmagára utaltság, kiszolgáltatottság, és természet és természet és természet. Na és persze a nosztalgia valami iránt, ami Kosály, Erdély, ifjúság, fiatalság stb.

A bartalisi szabadvers utolsó korszaka ez, amelynek viszont jobb pillanataiban, korábbi jobb pillanataiban olyan versek is születtek (pattogó gondolatritmus, ismétlések, a fokozatosság feszes struktúráival), mint a *No, idilli világ* és a *De különben csend van* méltán nagyversei. (Fekete Vince)

TAMÁSI ÁRON ŐSVIGASZTALÁSAI

- Tamási Áron színi játékairól² -

Darabírói életműve: kilenc egész estés játék és tizenegy jelenet, köztük báb-, mese- és rádiószínházi jelenetek. Kérdés a gyűjtemény válogatójához: ugyan milyen szempont ragasztja össze Tamási négy évtized alatt írt színi játékait. Mert az ő hűsége mutatkozott erősebbnek, s gyakran nem viszonzták a magyar játékszín illetékesei, a kevesek, akik hajlandóságot mutattak színműveit életre támasztani.

Könyvünk darabjai: *Ősvigasztalás*, *Énekes madár*, *Vitéz lélek*, *Ördögölő Józsiás*. Íródásuk dátuma: 1924, 1933, 1940, 1952; beszédes és súlyos éveket és évtizedeket jeleznek Tamási Áronnak és népének, szülőföldjének száz esztendő s kálváriájában.

Számos könyvecske, tanulmánygyűjtemény, monográfia tárgyalta már Tamási darabíró természetét, a művek fogantatását. Sok szempontú, változatos megközelítések. Olykor persze az idő, máskor a teóriák hajszája szűkítette a kimondhatóság tartományát, s éppen azt a hétköznapi emberi-írói létet, sorshelyzetet próbálták ellényegteleníteni, avagy tudomásul sem venni, amiben és amiből a drámák vétettek. Noha éppen a megszenvedettség változatai tűnnek elő Tamási színpadi történeteiben, melyeket jelölhetünk modern misztériumdrámáknak is. Mert az ő darabírói ambícióját népe történelmi, társadalmi verembe vetettségének kényszere hevítette. Ilyenképpen ő soha nem foglalkozott színi teóriákkal, divatos irányokkal, hogy a kegyet keresse, avagy a sikert hajszolja a nagyérdemű kedvére. Mert a mesteremberekben Pest a világváros; Molnár Ferenc, Lengyel Menyhért és mások személyében olyan szórakoztatóipar működött, ami gyakran világméretben pénzt, hírnevet és folytonosan működő üzleti viszonyt biztosított az írónak. A két világháború között a kolozsvári színház éppúgy, mint a falujáró trüppök versenyben imponálták a közönséget azért, hogy ki tudja hamarabb megszerezni egy-egy budapesti operett vagy a francia léha-dramaturgia szabásainak legújabb kreációs jogát.

2 Tamási Áron: *Négy dráma*. Csíkszereda, 2020, Hargita Kiadóhivatal. (Székely Könyvtár 87.)

Tamási a piavei apokalipsziszból hazatérve, s még amerikai útja előtt, de már a *Szász Tamás, a pogány* sikerének kolozsvári éveiben (1920–23) bizonyára keserves élményként kérdezte: hol vannak a művek, amelyek az újkori Erdély sorsát elevenítik meg a színpadon? Nem láthatta őket; így egy-két üdvöske bája hevítette ambícióját, hogy esténként betérjen Janovics Jenő műintézményébe. A falu élete is persze megelevenedett a színpadon Szigligeti, Tóth Ede, Csepreghy Ferenc népszínműi csípőre-tett-kezü történeteiben, melyek vasárnapozó kedéllyel szórakoztatták a városi nagyjérdeműt. És éltették a falvak népének színjátszó kedélyét, a műkedvelést. De Tamási makacs nyugtalansággal mondta Amerikából hazatérve: felhősebb, hétköznapi és heroikus próbatételek szoritásában él a székely, mint azt a *Falu rosszában*, vagy a *Piros bugyellárisban* Finum Rózsi, Gonosz Pista és társaik dalolják és komédiázzák.

Sorsigénnyé sűrűsödött Tamási emberi és művészi gondja, ami ősviaskodásában misztériummélységeket mozdított. Egyfelől a gyermekkori vasárnapok templomozása, katolikus volta, amikor a karácsonyi betlehemezés, a Megváltó nagypénteki megfeszítése és húsvéti feltámadása, a Szentlélek eljövetele pünkösdkor, mely a legénykék határjárásában és a zászlós zarándokok találkozásában nyilvánult meg, ezek ünnepi emléke áthatotta az ő majdani drámairói gondolkodását. S amerikai életéből (1923–26) a szakralitási élmény két mozzanata is felvillan beszámolóiban. (...) ³

Szárnyaló érzése a színház iránt egészen korán kezdődött, már az udvarhelyi diák az igény beteljesülésének hiányát érzekelte, mikor 1916. áprilisi dolgozatában így összegzett: „A legújabb kor színháza, a modern színház nem mindig tölti be magasztos hivatását. Vannak ugyan nagy számmal színműírók, akik a tiszta érzést nem kiirtani, hanem lánggra gyújtani, akik az ifjú lelket nem megkötni, hanem nemesíteni törekszenek, de sajnos vannak ezek mellett színműírók és színészek, akik visszaélve tehetségükkel, az érzékiségnek lelket rontó megvaít hintik el a modern színházban.”

3 Az írás teljes terjedelmében a kötet előszavaként olvasható.

Immár százados tanulság: Tamási Áron türelmes szerző – játékaik újra és újra beérnek az időben. Mert bárhogy elvadul a világ, s az ördögök változatos pokoltüzet gyűjtanak az emberek és a népek életében, a színház hivatása változatlan. Ama 1916-os udvarhelyi dolgozatában Tamási Áron igei hitvallásként megfogalmazta: „A színház magasztos hivatása abban áll, hogy szemünk elé állítja az erkölcsöt, a jót, hogy nemesít, hogy gyönyörködtetve tanít minket. Az a színház, amely betölti ezt a magasztos hivatását, amelynek tagjait erkölcsös, tiszta érzés, nemes szándék irányítja, minden tettben olyan munkát végez, mint a lelkiismeretes tanító, aki ifjúknak, öregeknek, nőknek és férfiaknak, egy egész nemzetnek ad gyönyörködtető lelki táplálékot...” Tamási Áron halála után (1966) Tompa Miklós az *Énekes madárral* Sepsiszentgyörgyön elkezdhette sorozatát. Amelynek köszönhetően a *Csalóka szivárvány* magyarországi vendéjátékának visszhangos sikere (1973. március) ébresztőleg hatott a hazai színi életre is.

A szenny színpadi áradásának, a Rontás, Métélyezés programos színházveszejtőinek korába jutva, különösen erős ragaszkodásunk Tamási Áronhoz. Ifjúkori igénye és hitvallása életének további fél századában nem változott. Az ő színháza a léleknemesítés szolgálatában mindig Vigaszt is hirdet a megmaradásban. Bárminő játéka az Igazság jegyében szabadság-küzdelem, s avval a példázattal, ahogyan Józsiás győzedelmeskedik az ördögi országláson, hirdetvén: „Nem börtönben vagyunk mi, hanem az ország homlokán. Ahonnét látni kell a világba; s amit a világnak is látnia kell.” Amint elnémitása előtt utolsó interjújában bibliásan is vallotta: „A kereszténységnek a lelkeken kell uralkodnia, hogy tisztultabb és megbékélt lélek által tegye tisztultabbá és készebbé a mindennapi életet.” (1948)

Tamási Áron a pünkösdi tüzes nyelvek szolgálatosának hitvallása.

A Templomépítő ígéje.

Örök áment mondunk próféciájára. (*Ablonczy László*)

PÉLDAADÁS A HONOSÍTÁSRA⁴

Fábián Ernő (1934–2001) kovásznai filozófia-történelem szakos középiskolai tanár nemcsak egy kisváros meghatározó pedagógusa volt évtizedeken át, hanem 11 önálló kötet, 80 tanulmány, közel 400 kisebb-nagyobb hírlapi cikk szerzője is. Annak az erdélyi magyar nemzeti szabadelvű hagyománynak a képviselője, amely a jobb- és baloldal helyett az európai távlatú modernizációs mintákat kereste az erdélyi múltban, és azokat értelmezte újra a 20. század hetvenes-nyolcvanas éveinek körülményei között. Számára az erdélyi modernizáció és a magyar közösség fejlődésének egyik meghatározó feltétele, lehetséges motorja a külső minták folyamatos adaptációja volt a honi viszonyokra. E közösségépítés másik zálogát, mint az erdélyiség lényegét, az önkormányzatiság demokratikus kereteiben és az ehhez párosuló politikai kultúrában látta. Megalkuvás nélkül.

Ebbe a kötetbe Fábiánnak azon tanulmányait válogattuk be, amelyek a nemzetiségi kérdés történeti kezelése modelljeinek értékelését adják, a nemzetet és a nacionalizmust mint közösségteremtő ideológiákat mutatják be, illetve a két világháború közti transzilvanizmust értelmezik újra. Mindez példa arra is, hogy nehéz körülmények között is miként lehet hitelesen időtálló értékeket, az etnopolitikai problémák kezelésére demokratikus kereteket felmutatni. (Bárdi Nándor)

MOLNÁR H. LAJOS:
VOLT EGYSZER EGY UDVAR⁵

Molnár H. Lajos 1981-ben elnyerte a Romániai Írószövetség irodalmi díját. Akkor már két, nagy port felvert riportkötet – *És akkor átmentem a tűzön* (1978), *Kilépés* (1980) – és egy még emlékezetesebb regény – *Donki Ákos* (1981) – jelezték egy nem mindennapi író jelentkezését. De 1983-tól, negyedik könyve és egyben második regénye, a *Falra hányt esztendő* megjelenésétől a rendszerváltásig Romániában többet semmilyen írása nem jelenhetett meg, kritikát, méltatást sem közölhettek róla, könyveit kivonták a könyvtárakból (a könyvesboltokból nem

4 Fábián Ernő: *Válogatott írások*. Csíkszereda, 2020, Hargita Kiadóhivatal. (Székely Könyvtár 88.)

5 Csíkszereda, 2020, Hargita Kiadóhivatal. (Székely Könyvtár 89–90.)

tudták, mivel ott már elfogytak), de romániai sajtókiadványokban még a nevét sem szabadott leírni. S bár addigi művei mind a kritika, mind az olvasók tetszését elnyerték, ez a letiltás is hozzájárulhatott ahhoz, hogy az „1987-es kényszerű magyarországi áttelepedése nyomán az író sajnálatosan kimaradt az erdélyi irodalmi figyelem horizontjából.”⁶

Ami furcsa és meglepő, mert Molnár H. Lajos írói munkássága Magyarországon is folytatódott. Öt újabb, „odaát” megjelent, izgalmas témákat körbejáró, sokszor kínos dolgokat feszegető, a tőle megszokott módon olvasmányos regénye a bizonyosság erre. Magyarországon viszont bele sem igen került az irodalmi köztudatba. Vélhetően azért, mivel „odaát” – talán hogy ne a könyvkiadók fölőzzék le a hasznot – a munkáit értékelő ismerősei anyagi támogatásával magánkiadásban jelentette meg a könyveit, a kritikusok figyelmét viszont többnyire el szokták kerülni a kevésbé neves kiadóknál vagy magánkiadásban megjelent könyvek. (Szakmai sznobizmus?)

Hogy Molnár H. Lajos könyvei a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején annyira népszerűek voltak Romániában, az annak (is) volt a következménye, hogy szerzőjük nem kerülte a kínos témákat, oknyomozói alapossággal derítette fel a miérteket, és erre felé szokatlan őszinteséggel, nyíltsággal mondta ki a konklúziókat. Egyed Péter találó szavaival: „az az ember volt, aki megtalált és vélt igazságainak a képviselőjében a végletekig hajlandó volt elmenni, és ezért mindenféle összeütközést is vállalt – ha kellett. Molnár H. Lajos önmaga számára is úgynevezett nehéz ember volt, amúgy ritka a tájainkon.”⁷ De a népszerűséghez szükség volt a szerző lebilincselő, olvasmányos stílusára is.

A *Volt egyszer egy udvar* Molnár H. Lajos önéletrajzi regénye. De nemcsak ennyi. Egy erdélyi, szinte színmagyar város (Marosvásárhely) elrománosításának története is, az ötvenes évek elejétől a szerző ezerkilencszáznolcvanhetes Magyarországra való áttelepüléséig. És szól az áttelepülés viszontagságairól, az odakinti csalódásokról is. Szó esik benne egy egyszerű sorból származó városi kisfiú felcseperedéséről, gondjairól, örömeiről, a város hírneves néptáncgyűttese gyerek-

6 Egyed Péter: Molnár H. Lajos – immár csak a műveiben. In *Helikon*, XXVII. évfolyam, 2016. dec. 25., 24. (710.) szám.

7 Uo.

részlegének sikertörténetéről, a Keleti-Kárpátok havasán töltött hónapokról, egy hosszúra nyúló diákszerелеmről, az egyetemista évekről, a resicai kohászati kombinátnál töltött időszakról, íróvá válásáról, a könyvei megjelenését követő bonyodalmakról, zúrókról, a letiltás és üldöztetés éveiről. Meg sok más egyébről. Alapkönyv ez annak, aki kíváncsi, hogyan teltek azok az évek a romániai magyarok számára. A Molnár H. Lajosban mindig jelenlevő oknyomozó riporter most önmagát kezdi vallatni. Csiki László írja erről a könyvről: „Molnár H. Lajos mindig is az átérzett, szubjektívvé tett tények írója volt. És aztán egyszer csak egy életrajzi fogantatású regényben, a *Volt egyszer egy udvarban* Molnár H. Lajos a saját gyerekkorát vette elő. Tényként. (...) Olyan őszintén és lendületesen, ahogyan hajdani riportalanyai vallottak neki. Most meg ő magának.”⁸

Hogy Molnár H. Lajos életművében kiemelkedő helyet foglal el a *Volt egyszer egy udvar*, az is bizonyítja, hogy ez már a negyedik kiadása a könyvnek. Az előző kiadók nem mindig a teljes szöveget jelentették meg, volt, amelyikből hosszú oldalak hiányoztak. (A szerző fia, a költő és kulturális lapszerkesztő Molnár H. Magor szíves közlése.) Jelen kiadás a mű teljes szövegét magába foglalja, az előszóval együtt, amit meg Csiki László írt 2000-ben az első kiadáshoz.

Befejezésül ismét Egyed Pétert idézem, aki Molnár H. Lajos Romániában megjelent könyveinek egyik avatott szerkesztője volt, és a már fentebb említett méltatása befejezéséül a következőket írja: „...az író, szociográfus és kritikus Molnár H. Lajos művei nélkül nem lehet megírni a huszadik század végének erdélyi és részben magyarországi társadalomtörténetét, a pusztító hatalom nyomásába és a szolidaritás hiányába szorított emberi sorsot.”⁹ (Molnár Vilmos)

8 Csiki László: *Előszó az első kiadáshoz.*

9 Uo.

Csendélet mézzel
(42 x 40 cm, olaj, vászon)